

УДК: 330.341.1:66

А.В. Наконечна

ХАРАКТЕРИСТИКА ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасний стан та проблеми хімічного комплексу України. Визначено перспективи розвитку ринку.

The current state and problems of the Ukrainian chemical complex are exposed. The perspectives of the development of chemical industry are determined.

Ключові слова: хімічна промисловість, хімічний комплекс, конкурентоспроможність.

Хімічна промисловість України є важливою складовою промислового комплексу держави. За широтою номенклатури продукції та науково-технічним потенціалом рівень хімічного комплексу не поступається іншим державам. Однак за своїми економічними характеристиками та якісними показниками, які б відповідали сучасним вимогам, він не може вважатися досконалим. Головна проблема — це брак коштів на своєчасне оновлення технологій, задоволення потреб економіки, максимального повне використання сировини.

Національний хімічний комплекс формує понад 9,7% ВВП, 10,3% експортного потенціалу. Підприємства, які виробляють мінеральні добрива, дають 80% обсягів виробництва хімічної продукції та 90% обсягів експортних поставок хімічного комплексу. Весь виробничий потенціал аміаку та азотних мінеральних добрив формує майже 9% валютних надходжень держави [1, с. 107]. При цьому рентабельність операційної діяльності промислових підприємств хімічного комплексу становить 4,5%, а частка серед них збиткових – 33,7%.

Обсяг реалізації хімічної продукції за 2001–2009 роки наведено на рис. 1. Аналіз свідчить про наростання обсягу реалізації продукції як хімічної і нафтохімічної промисловості, так і хімічного виробництва включно до 2008 року, а потім відбулося падіння обсягу реалізації, що можна пояснити фінансовою кризою.

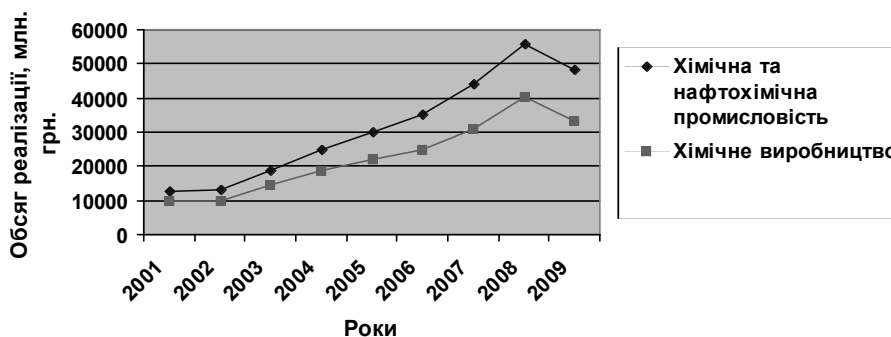

Рис. 1 Обсяг реалізації хімічної продукції за 2001–2009 рр. [2].

За більшістю основних видів хімічної продукції, яку виробляли підприємства тоді Мінпромполітики, у натуральному виразі протягом січня-грудня 2010 року зафіксовано зростання обсягів виробництва порівняно із аналогічним періодом 2009 року, проте слід взяти до уваги, що у січні-грудні 2009 року, внаслідок кризових процесів, був зафіксований значний спад обсягів виробництва порівняно із 2008 роком (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка індексів росту/падіння обсягів виробництва хімічної промисловості, % [2]

Хімічний комплекс України є експортоорієнтованим та імпортозалежним, а отже, він перебуває у прямій залежності від трансформації конкурентного середовища у світовій хімічній промисловості та змін на світовому ринку хімічної та нафтохімічної продукції. Основними з цих змін є наступні:

- активний вихід на ринки хімічної і нафтохімічної продукції компаній країн, що розвиваються (Китай, Саудівська Аравія, Оман, Єгипет, Мексика, Південна Корея та ін.), де висока конкурентоспроможність обумовлена державною підтримкою та дешевою вуглеводневою сировиною;

- зміна лідерства у світовій хімічній промисловості та вихід на друге місце у світі за випуском продукції та товарообігом хімічної промисловості Китаю при одночасному ослабленні позицій традиційних центрів хімічної промисловості США та Європи;

- переформатування поділу праці у світовій хімічній промисловості за рахунок випереджувального росту обсягів виробництва продукції пестицидів, спеціальних хімічних речовин (адгезиви, покриття, герметики, каталізатори, добавки до пластмас, хімічні речовини для електронної промисловості, текстильні волокна та ін.), хімічних продуктів споживчого призначення (різновиди мила, лаки для волосся, пральні засоби, засоби для чищення і т. п.);

- диверсифікація (переорієнтація) компаніями розвинених країн своїх портфельних інвестицій у бік високих технологій та глибокої переробки і випуску наукомісткої малотоннажної продукції;

- посилення дії технічних бар'єрів та екологічних вимог країнами ЄС та інших регіонів, насамперед, до рівня екологічної безпечності хімічної продукції, яка перебуває на внутрішньому товарному ринку, та підтримка тим самим власних товаровиробників;

- активізація вертикальної консолідації світової хімічної та нафтопереробної промисловості, внаслідок якої на хімічному та нафтохімічному ринку зміцнили свої позиції транснаціональні нафтові компанії (їх частка у сукупному світовому хімічному виробництві виросла до 30%) та транснаціональні хімічні компанії (35%);

- глобалізація та водночас регіоналізація світового виробництва хімічної та нафтохімічної продукції (посилення товарної спеціалізації окремих регіонів, які мають доступ до сировини, високих технологій, активних ринків збуту, тощо);

- поступальний ріст цін (з різною динамікою) в найближчі десять років практично на всіх світових ринках первинної сировини для хімічної та нафтохімічної продукції.

Хімічний комплекс України в останні роки відчув посилений тиск зовнішніх чинників та викликів, не спромігшись через внутрішні чинники на адекватне посилення своєї конкурентоспроможності або ж створення необхідної бази для формування нових конкурентних переваг, що призвело до ослаблення конкурентних позицій галузі на зовнішньому та внутрішньому ринках. Основні показники, які характеризують стан конкурентоспроможності хімічного комплексу України станом на початок 2010 р., наведені в табл. 1 [3, с. 221].

Таблиця 1

Основні показники конкурентоспроможності хімічного комплексу України

Оцінюваний параметр	Основний показник та його зміст	Дані за 2009 рік
1	2	3
Структурна конкурентоспроможність (структурна диверсифікованість галузі)	Кількість секторів, частка яких у сумарному виробництві галузевої продукції перевищує 10 %, та їх кумулятивна частина в %	3 (65)
	Кількість секторів, частка яких у сумарному виробництві галузевої продукції перевищує 5 %, та їх кумулятивна частина в %	3 (16)
	Частка продукції галузі у міжгалузевому споживанні (експансія галузі), %	23
Технологічна конкурентоспроможність	Частка ОВФ з віком експлуатації менше 15 років, %	55
	Період оновлення ОВФ, кількість років	28
Сировинна (ресурсна) конкурентоспроможність	Загальна частка вітчизняної сировини у галузевому виробництві (без природного газу як технологічної сировини), %	22-25
	Енергоємність галузевого виробництва, кг у. п./гр.	0,32
Товарна конкурентоспроможність	Частка продукції середнього та високого переділу у структурі виробництва, %	24
	Частка інноваційної продукції у товарному виробництві, %	16
Цінова конкурентоспроможність	Продуктивність праці (обсяг випуску продукції на одного працюючого), грн./працюючого (дол. США/працюючого)	235 (31)
	Співвідношення продуктивності праці з промислово розвинутими країнами у доларовому еквіваленті, разів	Від 2 до 10
	Рентабельність галузевого виробництва, %	-2,5
	Частка заробітної плати у собівартості виробництва, %	8
	Співвідношення рівня заробітної плати з промислово розвинутими країнами, %	9
Ринкова конкурентоспроможність (внутрішня)	Частка вітчизняної продукції на внутрішньому товарному ринку хімічної та нафтохімічної продукції, %	35
Ринкова конкурентоспроможність (зовнішня)	Частка експорту у виробництві, %	45
	Співвідношення експорту до імпорту (у вартісних показниках), %	46
	Кількість видів хімічної продукції, частка якої на світовому товарному ринку перевищує 1 % (основна номенклатура)	7
Інвестиційна конкурентоспроможність	Капітальні затрати на вартісну одиницю виробленої продукції, грн./грн.	0,09
	Прямі іноземні інвестиції на одиницю виробленої продукції, дол. США/грн.	0,5
Інноваційна конкурентоспроможність	Частка підприємств, які впроваджують інновації, %	20
Інституційна конкурентоспроможність	Рівень концентрації (кількість підприємств, які контролюють більше 50 % валового випуску галузевої продукції)	14
Конкурентоспроможність персоналу	Частка персоналу з вищою освітою, %	17
	Частка персоналу у віці до 40 років	26

Аналіз наведених у табл. 1 даних свідчить про низький рівень конкурентоспроможності хімічної продукції на світовому ринку за різними параметрами. Цьому сприяють як внутрішні, так і зовнішні чинники.

Внутрішні чинники:

– неготовність інвесторів (в особі держави, фінансових установ, власників, тощо) та нестача фінансово-інвестиційних ресурсів щодо фінансування довгострокових промислових інвестиційних проектів, які б забезпечили технологічну модернізацію та структурне реформування галузі;

– відсутність економічної мотивації щодо впровадження новітніх технологій і обладнання, відсутність державної підтримки інноваційно-інвестиційного розвитку галузі та недосконалість законодавчої бази в частині залучення інвестицій інноваційного характеру;

– ослаблення наукової бази (насамперед, галузевої) через відсутність стабільного фінансування системних прикладних досліджень та їх розпорошеність, скорочення наукового та науково-технічного доробку і зниження результативності впровадження НДДКР;

– недосконалість національного хімічного законодавства, недостатня його гармонізація із європейськими та світовими вимогами (стандартами) та відсутність ефективних адміністративних важелів і дієвої системи технічного регулювання для підвищення якісних параметрів хімічної продукції, яка перебуває в обігу на внутрішньому товарному ринку або ж експортується;

– наростання витратності значної частини діючих хімічних виробництв та погіршення конкурентоспроможності за параметрами енергоефективності, матеріалоємності та продуктивності праці;

– недостатня ефективність державної політики у сфері захисту вітчизняних товаровиробників хімічної продукції;

– незбалансованість товарно-продуктових пропозицій від вітчизняних товаровиробників порівняно з наростаючим та більш диверсифікованим попитом з боку внутрішнього товарного ринку, наслідком чого стало довготривале активне зростання імпорту та негативного зовнішньоторговельного сальдо;

– недостатній рівень споживання хімічної продукції у промисловості, сільському господарстві, будівництві та інших галузях економіки країни.

Зовнішні чинники:

– зростаюча конкуренція та постійна поява нових викликів на ринку хімічної та нафтохімічної продукції без адекватного прийняття застережних або ж адаптаційних внутрішніх заходів;

– посилення конкурентного тиску з боку азійських виробників хімічної та нафтохімічної продукції сировинного, напівсировинного та кінцевого призначення, що негативно впливає на обсяги експорту та збільшує зустрічний імпорт продукції;

– посилення митно-тарифних та особливо технічних бар'єрів захисту регіональних ринків (законодавства REACH, CLP та ін.);

– посилення інноваційної складової світового розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості на фоні стагнації внутрішнього інноваційного розвитку галузі;

– невідповідність вітчизняної хімічної продукції (за параметрами якості, безпеки, пакування та ін.) міжнародним стандартам, що утруднює її експорт, спричиняє необхідність здійснення додаткових витрат на переобладнання виробництва, заміну технологій, пошук нових товарних ринків;

— нестабільність товарної та цінової кон'юнктури на світовому ринку хімічної і нафтохімічної продукції та сировини.

1. *Тарасова Н.В., Богачова Л.В.* Оцінка трансформаційних процесів у хімічному комплексі України в умовах посилення економічної інтеграції // Збірник праць Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України. — 2010. — С. 219–226.; 2. www.ukrstat.gov.ua; 3. *Муратова К.В., Пиріков О.В., Рибаченко В.І.* Сучасні тенденції розвитку українського ринку мийних засобів // Збірник наукових праць ДонНУЕТ. — 2010. — С. 225–230.